

MÜASİR DÖVRÜN MÜNAQIŞƏ TENDENSİYALARI VƏ BURADA DÖVLƏTLƏRARASI QARŞIDURMALARIN YERİ

UOT 327; 930.22
DOI:10.30546/3006-0346.2024.3.81.0020

MƏLƏK CƏFƏRLİ
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər ixtisası üzrə doktorant

E-mail: rzaeva.m15@gmail.com
Orcid id: 0000-0002-7232-8465

Dövlətləri maddi, mənəvi və siyasi baxımdan baha başa gələn hərbi qarşıdurmalara daxil olmaqdan çəkilməmək üçün qanun mexanizmi olan Birleşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) yaradılmasından keçən zaman ərzində münaqişələrin xarakteri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişsə də, savaşa şiddəti ortadan qalxmamışdır. Müasir münaqişələr daha az insanın həyatını itirməsinə səbəb olur, lakin daha uzun müddət davam edir və şiddətin artması ən çox mülki əhaliyə təsir göstərir. Yeni dünya reallığında çağdaş münaqişələr, əsasən, ölkələrin institusional strukturunun çökməsi və bununla yanaşı ictimai müqavilənin pozulması ilə nəticələnir. Münaqişələrin qarşısının alınmasında və həll edilməsində mühüm amil olan beynəlxalq əməkdaşlıq zəifləmiş, qlobal potensialını itirmişdir. Təbii ki, dronlar, kibercümlər kimi texnoloji irəliləyişlərin yaratdığı imkanlardan hərbi istifadə də münaqişə meyillərinə təsirsiz ötürməmişdir. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM) kimi qurumlar təhlükəsizlik tədbirləri üçün fəaliyyətdə olsalar belə, beynəlxalq ictimaiyyət çox vaxt yeni qarşıdurmalar qarşısında aciz görünür. Sülhə nail olmaq isə getdikcə mürəkkəbləşir, çünki dövlət institutunun yenidən qurulması və dinc yaşayışı yaşamaq üçün potensial tələb olunur.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra, müharibələr, supergüclərin müdaxiləsi olsun, ya da olmasın, Cənuba doğru dəyişmişdir. Əksinə, keçmişdəki ən qanlı qarşıdurmaların episentri olan Şimal (Birinci Dünya müharibəsində 13 milyon, İkinci Dünya müharibəsində 60 milyon ölüm sayı) [13] isə terror qruplaşmaları zərbələrinə məruz qalsa da, hal-hazırda sülh içindədir. Qlobal miqyasda müharibədə ölənlərin sayı 1946-cı ildən bəri mütləq şəkildə azalmaqdadır, lakin zorakılıq hadisələrinin sayı artmaqdadır. Bu gün əksər münaqişələr cinayətkar qruplar, beynəlxalq terror qrupları kimi qeyri-dövlət subyektləri arasında baş verir [3].

Müasir münaqişələrin intensivliyi, aktorları və səbəblərində müxtəliflik, bu qarşıdurmaların sıralanmasını riskli bir müəssisə halına çevirməklə, dövlətlərarası və ayrı-ayrı qruplaşmaların müharibələri arasındakı klassik fərqi ayırmaqda çətinlik yaradır.

Qeyri-dövlət subyektlərinin varlığı və dövlətlər arasındakı münaqişələri tənzimləyən qaydalara riayət olunmaması ilə xarakterizə olunan bu ixtilaf, ilk növbədə, inzibati və təhlükəsizlik baxımından əraziyə nəzarəti təmin etmədikləri üçün institusional strukturların legitimliyini itirmiş dövlətlərə təsir edir. Buradakı sosial müqavilənin pozulması, əsasən, milli və etnik-dini kimliklər arasında rəqabətin olduğu kontekstdə kəskin sosial böhranlar yaradır. Belə münaqişələr ilk etapda sivil xalqa təsir göstərir, onlar məcburi şəkildə silahlı qüvvəyə cəlb olunur; mütəşəkkil aclığın, cinsi zorakılığın, qətləmlərin qurbanı olur; məcburi köçkünə çevrilir.

Etnik, dini və ya sosial fərqliliklər qabardılaraq münaqişə daha da alovlandırılır. Mütəşəkkil hökumət qüvvələri; etnik və ya dini zəmində, iqtisadi maraqlar ətrafında qurulan üsyançı qruplar; xarici muzdlular; qonşu ölkələrdən olan kombatantlar; çoxtərəfli müdaxilə qüvvələri və humanitar təşkilatlar daxil olmaqla hər biri müasir münaqişələrdə vardır və burada yolları kəşifir.

Nəticədə, bu münaqişələr məcburi köçkün və qaçqınların da kütləvi axınına səbəb olur. Sülhün bərqərar olması çətin bir iş olduğunu sübut edir. Çünki çağdaş münaqişələrin təbiətinə uyğun olmayan ənənəvi alətlər (embarqo, müdaxilə və s.) ilə məhdudlaşan beynəlxalq birlik gücsüz görünür. Başlanğıcda dövlətlərin hərbi əməliyyatlarını tənzimləmək üçün düşünülmüş beynəlxalq hüquq, bu məqsədə çatmaq üçün hələ də mübarizə aparır və qeyri-dövlət silahlı qruplaşmalara, demək olar ki, tətbiq olunmur. 2002-ci ildən bəri, BCM savaşa sərəkdərlərini ədalətə təslim etmək üçün bir yol təklif etmişdir, ancaq yaradılışından bəri neçə-neçə məhkəmə və istintaqa baxmayaraq, bu proseslərin çəkindirici, sülhü təşviq edən təsirləri reallaşmaqda zəif olduğunu göstərir [13].

Ümumiyyətlə, “münaqişə” anlayışı və onun izah olunması ilə bağlı çox sayda elmi ədəbiyyatda mübahisələr mövcuddur və çağdaş elm sahələrində istifadə olunan münaqişə kateqoriyası zənn edildiyindən də çox daha geniş məfhumdur. İnsan, sosial qruplar, cəmiyyət və dövlətin öyrənilməsi

ilə bağlı olan bütün elmlər obyektindən asılı olaraq təzahür formaları ilə birlikdə münafişə anlayışını analiz edir və öyrənir. Dövlətlər arasında müxtəlif dərəcələrdə və səviyyələrdə münafişəyə səbəb ola biləcək münasibətlər mövcud ola bilər. Bu baxımdan, münafişə ardıcıl dörd mərhələ şəklində özünü göstərir. Birincisi, münasibətlərdəki uyğunsuzluğun dərk edilməsi; daha sonra gərginliyin getdikcə artması; üçüncüsü, heç bir halda hərbi qüvvədən istifadə olunmadan təzyiqin göstərilməsi və ən son mərhələ isə müharibənin baş verməsidir.

Münafişələrə münasibətdə bir çox yanaşmalar mövcuddur, onlardan ən başlıcası mənafeələrin toqquşması ilə bağlı fikirlərdir ki, bu yanaşma tərəfdarları konfliktin əsasında mənafeənin dayandığını iddia edirlər. Əsasən, N.Makiavelli, T.Hobbs, M.Veber və başqaları zaman-zaman bu yanaşmaya tərəfkeşlik etmişdirlər [1,s.31]. Bu yanaşmaya əsasən, baxmayaraq ki, insan təbiətindən başlayaraq ictimai münasibətlərin sinfi mahiyyətinə qədər mənafeə özünü fərqli formalarda göstərir, lakin mənafeələrin münafişəsi kimi nizamlanmasına və həll olunmasına cəhd edilir. Mənafeələr baxımından analiz siyasi təsir uğrunda dövlətlərin mübarizəsi; transmilli təşkilatların mənafeələrinin toqquşması, habelə, bir etnosun digər etnosu tabe etməyə, yaxud tam məhvini cəhd etməsi kimi təzahürləri də özündə birləşdirir. Dövlətin sərhədləri daxilində cərəyan edən münafişələr daxili siyasi münafişələrə aiddir. Beynəlxalq siyasi münafişələr isə əsasən maddi resurslar, yaxud hakimiyyət uğrunda dövlət, dövlətlərarası birliklər və ya beynəlxalq arenada fəaliyyətdə olan digər ittifaqlar arasında mübarizə şəklində təzahür edir.

Alman-amerikan sosioloq Levis Kozer geniş sahələri əhatə etməyə çalışaraq münafişələrə belə tərif verib qeyd edirdi ki, konflikt (münafişə) – iki və daha artıq qrupun dəyərlər, sosial status, güc, hakimiyyət, maddi və mənəvi resurslar (təbii qaynaqlar) uğrunda mübarizəsidir və burada məqsəd odur ki, bir tərəf digər tərəfi neytrallaşdırsın, ona zərər versin və rəqibi məhv etsin. Minimum iki tərəfin qarşılıqlı münasibətdə olması, bu tərəflərin məqsədləri, baxışları, mənafeələri və tələbatları toqquşmalı və bu fikir ayrılığını tərəflərin dərk etməsi münafişənin baş verməsini şərtləndirən əsas amillərdəndir. [14, s.40]

Keçmiş dövrlərdən etibarən bəşəriyyətin ən parlaq zəkalarının “münafişə” fenomeninin aydınlaşdırılmasına aid baxışları bizə məlum olsa da, əsasən, XIX əsrdən başlayaraq münafişə nəzəriyyələri işlənməyə təkan olmuşdur. İlk dəfə olaraq müəlli-

fi Adam Smit olan “Xalqların sərvətinin təbiəti və səbəbləri haqqında tədqiqat” əsərində münafişə anlayışı çoxsəviyyəli sosial təzahür kimi nəzərdən keçirilir. Cəmiyyətin siniflərə ayrılması və iqtisadi sferada rəqabət məhz konfliktin əsasında durur. Münafişə (xüsusilə, sosial konflikt) A.Smitin təbirincə desək, bəşəriyyətin bir neməti, siniflər arasındakı qarşıdurma isə cəmiyyəti inkişaf etdirən bir mənbədir. K.Marksa görə, münafişə təkcə mövcud ictimai quruluş daxilində daim dəyişən münasibətlərə gətirib çıxarmır, həm də ümumi sosial sistem münafişə yolu ilə transformasiyaya məruz qalır [6,s.200].

XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq müasir cəmiyyətdə münafişələrə yol verilməməsi əsaslarını öyrənilməsi diqqət mərkəzində olan siyasi sabitlik nəzəriyyələri yaranmışdır. Amerika politoloqu D.İston qeyd edir ki, siyasi strategiyanın təyin olunmasında iştirak edən siyasi hakimiyyət; sistem daxili konfliktlərin həlli üçün hüquqi və qeyri-hüquqi qaydalar tətbiq edən siyasi rejim; siyasi əmək bölgüsü ilə bağlanan sistem üzvlərindən ibarət siyasi birlik üzlüsü siyasi sistemin saxlanılmasını təşkil edir. Bu da sabitliyin konservativ modeli adlanır. Bu nəzəriyyə istiqamətinin digər bir nümayəndəsi D.Sanders “daxili münafişəli davranış” konsepsiyasında qeyd edir ki, hakimiyyətdə, rejimdə və birlikdə baş verən dəyişikliklər, dinc və zorakı çağırışlar kimi sabitliyi pozan daxili münafişəli davranış formalarından ibarət hadisələrin olması, dövrlər və ölkələr baxımından fərqlənən “normallıq” sistemindən kənara çıxmaq kimi dəyərləndirilir. Bu sistemdən kənara çıxmaq qarşıdurmalara normallıq kateqoriyasını gətirir və kütlə şüurunun mövcud olduğu zamanda ictimai cəhətdən hakim mövqedə olan sosial-siyasi dəyərlər səviyyəsi ilə sıx bağlıdır [2,s.30].

XX əsrin 70-ci illərinin ortalarında yuxarıda adıçəkilən üçüncü istiqamət etnosiyasi nəzəriyyələr olaraq meydana çıxmışdır. “Daxili kolonializm” konsepsiyası amerikalı sosioloq, professor Maykl Hekter tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Onun fikrincə, əhali arasında etnik fərqlərin mövcudluğu dövlətdə sosial-iqtisadi qeyri-bərabərliyin səbəblərindəndir və mərkəzi hökumət ilə etnik qruplar arasında siyasi münafişənin baş verməsi politnik dövlətlərin modernləşməsi üçün vacib amildir. Qeyri-bərabər şəkildə etnomill qrupların modernləşməsi, onlar arasında sosial-iqtisadi baxımdan fərqlərin güclənməsinə səbəb olur və bu iqtisadi bərabərsizlik öz növbəsində sonradan etnomillətçiliyə çevrilə bilən etnomill hərəmliyin yaranması ilə nəticələnir. Bu konsepsiyaya yaxın nəzəriyyələrdən sayılan

“qeyri-bərabər inkişaf” nəzəriyyəsini işləyib hazırlayan şotland siyasət nəzəriyyəçisi Tom Neyrn qeyd edir ki, ölkədə inkişaf etmiş mərkəzin nümunələrinin daha az inkişaf etmiş rayonlara qəbul etdirilməsi nəticəsində etnomilli münaqişələr yaranır [2,s.30].

Bütün bu nəzəriyyələrin təhlilindən o nəticəyə gəlmək mümkündür ki, münaqişə yixici aspekti ilə yanaşı əslində müsbət, inkişafı labüdləşdirən yaradıcı aspektə də malikdir. Beynəlxalq münasibətlərin iştirakçılarının bu sistemin təbii şərti olaraq məqsədləri və maraqları toqquşur və bu mübarizə çox zaman qaçılmazdır. Zəruridir ki, münaqişə ilə bağlı anlayışlar barəsində məsələlərin qoyuluşunda bu qeyd edilsin. Məsələ əslində beynəlxalq münaqişələr sahəsinə aid olanları üzə çıxarmaqdan və bu münaqişədə beynəlxalq sistemin ümumi inkişafını formalaşdıran amillərin necə reallaşdırılmasını göstərməkdən ibarətdir. İctimai-siyasi hadisə və proses olmaqla münaqişə subyektləri arasında münasibətləri tənzimləməklə yanaşı həm də müəyyən funksiyalar da daşıyır. Beynəlxalq siyasi reallığın dəyişməsi, yəni bir siyasi reallıqdan digərinə keçmə vasitəsi olaraq da münaqişəni nəzərdən keçirmək mümkündür.

Müasir dövrdə siyasi münasibət iştirakçılarının qüdrətini ifadə etmək üçün “güc” sözündən istifadə olunur. İstənilən dövlətin səlahiyyət qabiliyyətinin adekvat şəkildə dəyərləndirilməsi təkcə onun özünün güc ifadəsində müəyyənləşdirilmiş mənafeələrinin reallaşdırılmasına cəhd edən siyasi birlik şəklində nəzərdən keçirilməsi zamanı mümkün olur. Ümumiyyətlə, zorakılığın və hərbi gücün tətbiq olunmasında tək iradəli akt kifayət deyil, bunun üçün real ilkin şərtlər də tələb olunur. Silah istehsalı hesabına zorakılığın qələbəsi əldə olunursa, bu, bilavasitə, həm iqtisadi gücə, həm də maddi resurslara da əsaslanır. Hərbi birləşmələrin və silahın kəmiyyət, o cümlədən, keyfiyyət göstəricilərinə əsasən hərbi güc ölçülə bilir. Təbii ki, ordu və donanma əsas iqtisadi imkanlardan asılıdır. İlk növbədə, nəqliyyat vasitələrinin və istehsalın inkişaf səviyyəsinə əsasən silahlar, heyət, təşkilat, strategiya keyfiyyət olaraq dəyişir.

Bəşər tarixinin inkişafı sosial inqilablar və dünya müharibələri dövründə belə fikir formalaşdırmışdır ki, sadəcə zorakılıq, güc sayəsində yaranmış problemləri həll etmək mümkündür. Alman sosioloqu M.Veber zorakılıq ilə dövlətin ayrılmaz əlaqəsini göstərərək, dövlətin zorakılığa əsaslandığını yazırdı və qeyd edirdi, baxmayaraq ki, dövlət üçün zorakılıq xüsusi və spesifik vasitə təşkil edir, ancaq bu heç

də dövlətin yeganə vasitəsi deyil [7, s.32]. Totalitar rejimli siyasi sistemlərin süqutu, zorakılığın cəmiyyətdən tamamilə uzaqlaşdırıldığını göstərmir. Siyasi rejim aləti olaraq ən demokratik ölkələrdə belə zorakılıqdan istifadə olunur və bu yalnız siyasi ifratçılara məxsus deyil. Bu baxımdan, istər daxili, istərsə də beynəlxalq siyasi münaqişə sahəsindən zorakılıq bir tərkib hissəsi olaraq ayrılmaz faktordur.

Dövlətlərarası münaqişələrin mənşəyində beynəlxalq münasibətlər durur. Dövlət, onun institutları, dövlətlərarası ittifaqlar, qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq qurumlar beynəlxalq münasibətlərin əsas aktorları kimi çıxış edir və BMT əsas orqandır ki, millətlər və dövlətlər arasında sülh və əmin-amanlığı qorumaq vəzifəsini daşıyır. Beynəlxalq münasibətlərin ən vacib komponenti dövlətlərarası münasibətlərdir və onun subyektləri kimi dövlət və dövlət birlikləri çıxış edir. Dövlətlərarası münasibətlər beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əsaslanaraq tənzimlənir və bunlardan ən əhəmiyyətliləri, milli suverenlik, başqa dövlətin daxili işlərinə qarışmamaq və əməkdaşlıqdır. Qarşıduran hər iki tərəf dövlət və ya dövlətlər koalisiyasından ibarət olan dövlətlərarası münaqişələr; tərəflərdən biri dövlət olan müstəmləkəçilik, irqçilik, anti-demokratik hakimiyyət əleyhinə olan milli-azadlıq müharibələri; bir dövlət tərəfindən digər dövlətin ərazisində baş vermiş daxili münaqişə tərəflərindən hər hansı birini dəstəkləməsi ilə beynəlmiləl hala çevrilmiş daxili münaqişələr olmaqla üç qrupda təsnifatlaşdırmaq mümkündür.

Təsnifat baxımından dövlətlərarası münaqişələri bir neçə kateqoriyaya ayırmaq olar. Belə ki, münaqişənin səbəbləri; əsas ziddiyyətlərin təbiəti; iştirakçıların sayı və mahiyyəti; aktorların maraq və mənafeələri; məkan və zaman çərçivəsi; istifadə olunan vasitə və metodlar; inkişaf dinamikası; sosial-psixoloji xüsusiyyətlər; münaqişənin müddəti və s. bu kimi əsaslar təsnifata daxildir. Ziddiyyətlərin təbiətinə görə ideoloji, iqtisadi, etnik və dini qarşıdurmalar fərqləndirilir. Dövlətlərarası münaqişələr obyektiv və subyektiv ziddiyyətlərdən qaynaqlanaraq həm siyasi, həm qeyri-siyasi xarakterə malik ola bilər. Dövlətlərarası münaqişələr zaman və məkan miqyasına görə də fərqlənir. Belə halda, beynəlxalq münasibətlərin bütün aktorlarının maraqlarının toqquşduğu qlobal münaqişələr; tərəfləri məhdud sayda olan regional və yerli münaqişələr; eyni zamanda ikitərəfli münaqişələr olmaqla ayırmaq mümkündür. Tərəflərin istifadə etdiyi vasitələrin tipologiyasına əsasən, silahlı və yalnız dinc vasitələr-

dən istifadə etməklə qarşılıqlı fərqləndirmək olar. Eyni zamanda silahlı qarşılıqlı hərbə potensialdan məhdud və ya kütləvi şəkildə istifadəsinə dair də fərqlənmə mövcuddur.[9,s.1]

Dövlətlərarası münaqişələrin iştirakçıları dövlətlər və ya dövlətlərin koalisiyaları olur; bu münaqişələrin əsasında tərəflərin milli və dövlət mənafeələrinin üst-üstə düşməməsi və ya toqquşması durur; eyni zamanda həm lokal, həm də qlobal olaraq müasir dövlətlərarası münaqişələr beynəlxalq münasibətlərə təsir edir; dövlətlərarası münaqişələr tərəf olan dövlətlərin siyasətinin bir növ davamı kimi çıxış edir və iştirakçı dövlətlərdə, eləcə də dünyada kütləvi insan məhvi təhlükəsini yaradır.

Dövlətlərarası münaqişələrdə tərəflərin müdafiə etdiyi mənafeələr baxımından bir neçə tipini müəyyənləşdirmək mümkündür. Bura daxildir: müxtəlif siyasi sistemlərə malik dövlətlər arasında baş verən ideologiyalar münaqişəsi; dünyada hegemonluq, eləcə də regionda siyasi hökmranlıq uğrunda dövlətlər arasında münaqişələr; yeni əraziləri tutmaq və ya öz ərazilərini azad etmək məqsədilə ərazi ziddiyyətlərinə bağlı olan ərazi münaqişələri; dini və etnik zəmində baş verən münaqişələr; iqtisadi cəhətdən tərəflərin mənafeələrini qoruduğu münaqişələr və s.

Əlbəttə ki, bütün bu münaqişələrin hər birinin özünəməxsus xarakterik cəhətləri vardır. Dövlətlərarası münaqişələr bir çox faktordan qaynaqlanan cəhətlərə malikdir. İqtisadi motivli münaqişə əsasən beynəlxalq sferada maliyyə cəhətdən uyğunsuzluğun artması, yəni iqtisadi böhrandır. Dövlət daxilində hakim mövqe tutmaq kimi bir çox məqsəd və fəaliyyətləri bir növ ört-basdır etmək, yəni hökumətin, diqqəti dövlətdaxili bu problemlə situasiyadan yayındırmaq məqsədilə xaricdə geniş miqyasda bir münaqişə yaratması ilə nəticələnir. Dövlətlərarası münaqişələrin yaranmasının digər bir səbəbi millətlərarası hər hansı millətin hüquqlarının pozulmasıdır. Təbii ki, dövlətlərarası münaqişələrin mövcudluğunun əsasında mənəvi amillər də çıxış edir. Əqidələrin, dünyagörüşlərin, ideyaların toqquşması, müxtəlif dinlərin və onların cərəyanlarının, eləcə də konfessiyaların arasındakı ziddiyyətlərin, ziyalıların irəli sürdüyü nəzəriyyələri, baxışları, elmi ixtiraları ilə əlaqədar mübarizələr dövlətlərarası münaqişələrin mənəvi motivdə meydana çıxmasını şərtləndirən səbəblərdəndir.

Ümumiyyətlə, istənilən toqquşma və ya konflikt ilə bağlı hər hansı vəziyyəti təhlil edərək müəyyən bir tipə aid etmək çox vaxt mümkün olmur, çünki istər dövlətlərarası səviyyədə olsun, istər digər sə-

viyyələrdə qarşılıqlı əslində subyektiv və obyektiv amillərin əhatəli müşahidə tələbi ilə şərtlənir və burada əsas səbəbdən əlavə, onu alovlandıran digər bir neçə səbəb də ola bilər. Əslində, belə qruplaşdırmaların bir növ şərti xarakter daşdığını danmaq olmaz, çünki tək-cə bir faktordan yaranması mümkün olan münaqişə yoxdur və demək olar ki, dövlətlərarası münaqişələrin çoxunda baş rolda tərəflərin sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi mənafeələri durur.

Beynəlxalq münasibətlər sistemində dövlətlərin xarici və daxili siyasəti bir-birinə bu və ya digər şəkildə təsir etdiyi kimi, dövlətlərarası münaqişələrlə daxili münaqişələrin əlaqəsi zamanı da bunu müşahidə etmək mümkündür. Əgər bir dövlətin daxili siyasəti düzgün qurulmayıbsa, bundan xarici siyasət də bir növ təsirlənmiş olacaq. Məhz dövlətlərarası münaqişələrin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, onun daxili siyasi münaqişələrlə qarşılıqlı əlaqəsi vardır və bu, özünü əsasən daxili siyasi münaqişələrin sonradan dövlətlərarası münaqişəyə çevrilməsi kimi göstərə bilər. Bu, başqa dövlətlərin ölkədə baş verən daxili münaqişəyə qarışması və ya müdaxiləsi ilə nəticələnir, eləcə də bu münaqişə digər dövlətlər arasında ziddiyyətlər yaradır və gərginliyə gətirib çıxarır. Tarixdə bununla bağlı çox nümunələr vardır. Ərəb baharı ilə başlanan Suriyadakı vətəndaş müharibəsi sonradan dünyanın aparıcı dövlətlərinin bu münaqişə üzərindən öz güclərini bir növ göstərmək yerinə çevrilməsi və daxili münaqişənin ABŞ, Rusiya, Türkiyə kimi dövlətlərin müdaxiləsi ilə daha da alovlanması buna nümunədir.

Əksinə, dövlətin daxili şəraitinin kəskinləşməsinə beynəlxalq münaqişədə iştirakı da təsir edə bilər. Necə ki, yanlış prioritetlər üzərində və düzgün olmayan istiqamətlərdə qurulan, beynəlxalq münasibətləri səhv analiz edərək yürüdülmə xarici siyasət dövlətin daxili siyasətinə də mənfi təsir göstərir, elə də bu labüddür ki, eyni situasiya xaricdə münaqişələrə qoşulan dövlətin daxili münaqişələri ortaya çıxsın. 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı Ermənistan tərəfinin məğlub olması birbaşa daxilə baş verən çəkişmələrə səbəb olmasını misal göstərmək mümkündür.

Dövlətlərarası münaqişələr əksər hallarda müharibə şəklində təzahür edir. Bu zaman müharibə ilə dövlətlərarası silahlı münaqişə arasında fərqlərə nəzər salmaq lazım gəlir. Belə ki, müharibə mənafeələrinə, həmçinin səbəblərinə görə fərqlənir və tək-cə silahlı qarşılıqlı əlaqə məhdudlaşdırır. Kulminativ həddə dövlətlər arasında yaranan siyasi və ideoloji

ziddiyyətlər, digər tərəfdən dərin iqtisadi bərabərsizlik və qeyri-bərabər inkişaf səviyyəsi də daxil olmaqla bir çox səbəb müharibələrin əsasında duran faktorlardandır. Silahlı münaqişələr isə ərəzi, dini, milli, sinfi mübahisəli səbəblərdən yaranır və burada tərəflərin müdafiə etdiyi məqsədlər miqyas və tətbiq olunan vasitələr etibarilə məhdud xarakter daşıyır. Müharibə isə iştirakçı olan bütün cəmiyyətin situasiyasıdır və beynəlxalq şəraitin daha sonrakı inkişafına çox mühüm təsir ilə nəticələnir.

Nəticə etibarilə, əsas məsələ dövlətlərarası səviyyədə münaqişələrin həllində effektiv forma, tərəflərin maraqlarının tarazlığına nail olmaqdır ki, əvəzində, qarşıdurmanı yaradan səbəbləri aradan qaldırmağa imkan yaratsın. Qarşısının alınması və ya həll edilməsi baxımından dövlətlərarası münaqişələrdə bir neçə üsuldən istifadə olunur. İnandırma, məcburet və zərərsizləşdirmə ən çox yayılmış üsullardandır. İnandırma metodu, əsasən, bir dövlətin başqa dövlətə münasibətdə öz milli-dövlət maraqlarının reallaşması üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə gördüyü tədbirlərin toplusudur. Münaqişənin başlanğıc mərhələsində bu metod təsirli olur və ziddiyyətləri həll etməyə imkan verir. Bu mərhələdə ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqlar aparılır və tərəflər öz niyyətlərini aktiv şəkildə bəyan edir. Məcburetmetodu isə bir dövlətin öz iradəsini güc tətbiq etmək yolu ilə başqa bir dövlətə qəbul etdirməsinə yönəlmiş tədbirlərdir. Burada dövlət qətiyyətli şəkildə hədəflərinə çatmaq üçün öz ümumi gücündən intensiv olaraq istifadə edir. Bir qayda olaraq, məcburetmetodu beynəlxalq təcrübədə böhran mərhələsində münaqişənin inkişafının qarşısını almaq və ya dayandırmaq vasitəsi kimi istifadə olunur. Zərərsizləşdirmə üsulu hərbi gücün vasitəsilə dövlətin müqavimət göstərmək iqtidarından tamamilə məhrum edilməsi və ya onun məhv edilməsidir. Bu zaman dövlətlərarası münaqişənin həlli və ya latent formaya keçməsi labüd olur.

Açar sözlər: münaqişə anlayışı, dövlətlərarası qarşıdurmalar, müasir tendensiyalar, beynəlxalq münasibətlər, güclər mübarizəsi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Abbasbəyli A.N. "Beynəlxalq münasibətlərdə siyasi münaqişələrin nəzəri və konseptual yanaşmaları." *İctimai və Humanitar elmlər seriyası* - 2010. №1. 30-35 s.

2. Abbasbəyli A.N., Darabadi P.Q., İbrahimov

Ə.G. *Konfliktologiya. Dərslük. Bakı, BDU nəşriyyatı* - 2006. 292 s.

3. *A New Era of Conflict and Violence. [elektron resurs]* URL: <https://www.un.org/ru/un75/new-era-conflict-and-violence>

4. Ачасов О.Б. и др. / *Современные конфликты и войны: особенности, причины возникновения, предназначение и тенденции в развитии. Национальные интересы: приоритеты и безопасность* - 2017, т. 13, №5. 987–1000 с.

5. Бровко О. Д. *Религиозный фактор политических конфликтов. [elektron resurs]* URL: rusnauka.com/15_APSN_2010/Politologia/68138.doc.htm

6. Coser L.A. "Social Conflict and the Theory of Social Change." *The British Journal of Sociology*, Vol. 8, No. 3. (Sep., 1957), 197-207 p.

7. Hacıyev A.N., Cəfərova E.H., Məmmədov İ.M. *Multikulturalizmə giriş: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, Mütərcim* - 2018. 372 s.

8. Huibregtsea A. *Interstate Conflict and Ethnicity, Civil Wars, Political Science, University of New York, Tirana*. 2011, 40-60.

9. Кудояр Л.М., Хоменко А.П. *Межгосударственные конфликты. [elektron resurs]* URL: core.ac.uk/download/pdf/14057878.pdf

10. Ланцов С. *Политическая конфликтология. Путь* - 2008. 319 с.

11. Lee R.J. *Explaining interstate conflict and war: what should be controlled for? Department of Political Science. Vanderbilt University*. 2003 - 50 p.

12. Лукин, Ю.Ф. *Конфликтология: управление конфликтами. Учебник для вузов. Гаудеамус*, 2007. 799 с.

13. Rowman & Littlefield. "Contemporary conflict." London, 28.09.2018 [elektron resurs] URL: espace-mondial-atlas.sciencespo.fr/en/topic-insecuritypeace/article-4A05-EN-contemporary-conflict.html

14. Запрудский Ю.Г. *Социальный конфликт. Ростовский Университет*. 1992. 426 с.

Malak Jafarli

Azerbaijan University of Architecture and Construction, lecturer
rzaeva.m15@gmail.com

Contemporary conflict trends and the place of interstate confrontations here

SUMMARY

In the modern era, many changes in world po-

litics, international relations, and the emergence of new trends are recorded. The dynamics of these relations also reflect the influence of interstate confrontations and conflicts. The article begins with the analysis of the situation related to the last years. Global economic disputes, political tensions, regional and global shortages appear as the source of these trends. In particular, political situations in the regions, changes and conflicts in the energy industry, differences in interstate relations are the main topics of this issue. It is important to distinguish the political nature and specificity of interstate conflicts both in our country and on a global scale, because the occurrence of sharp social changes, the resolution of a number of conflicts, and the emergence of other political conflicts that lead to the collapse of the previous international system are conducive to this. Thus, efforts to reveal the political content of conflicts occurring in the sphere of contemporary international relations create new attempts to evaluate the current reality from a theoretical point of view. The fate of states, peoples and various social groups fundamentally depends on their participation in one or another political conflict, its course and results. So, as an inevitable result of conflicts, some states and peoples either lost their political authority, independence, territory, or, on the contrary, strengthened their position in the international arena. The article analyzes the conflict trends of the modern era, their causes and consequences, and discusses the role and place of interstate conflicts in these relations.

Keywords: *conflict concept, interstate confrontations, modern trends, international relations, power struggle.*

Малак Джафарли
Азербайджанский Университет
Архитектуры и Строительства,
преподаватель
rzaeva.m15@gmail.com

**Современные конфликтные тенденции
и место межгосударственных
противостояний здесь**
РЕЗЮМЕ

В современную эпоху отмечаются многие изменения отношений в сфере мировой политики и международных отношений с появлением новых тенденций. Динамика этих отношений также отражает влияние межгосударственных про-

тивостояний и конфликтов. Статья начинается с анализа ситуации за последние годы. Источником этих тенденций являются глобальные экономические споры, политическая напряженность, региональный и глобальный дефицит. В частности, основными темами являются политическая ситуация в регионах, изменения и конфликты в энергетической отрасли, различия в межгосударственных отношениях. Важно различать политическую природу и специфику межгосударственных конфликтов как в нашей стране, так и в мировом масштабе, поскольку возникновение резких социальных изменений, разрешение ряда конфликтов, а также возникновение других политических конфликтов, которые приводят к этому способствует распад прежней международной системы. Таким образом, попытки раскрыть политическое содержание конфликтов, происходящих в сфере современных международных отношений, порождают новые попытки оценить сложившуюся реальность с теоретической точки зрения. Судьба государств, народов и различных социальных групп коренным образом зависит от их участия в том или ином политическом конфликте, его хода и результатов. Итак, как неизбежный результат конфликтов, некоторые государства и народы либо теряли свое политическое влияние, независимость, территорию, либо, наоборот, укрепляли свои позиции на международной арене. В данной статье анализируются конфликтные тенденции современной эпохи, их причины и последствия, а также обсуждается роль и место межгосударственных конфликтов в этих отношениях.

Ключевые слова: *концепция конфликта, межгосударственные противостояния, современные тенденции, международные отношения, борьба за власть.*